

een Verslag van den staat Van Het Lager Onderwijs
- Europeanen en met dezen gelijkgestelden
Nederlandsch-Indie over 1870.

221

0

G

110 D10
~~268~~

4
152 A 187
ALGEMEEN VERSLAG

VAN DEN STAAT

VAN HET LAGER ONDERWIJS

VOOR

EUROPEANEN EN MET DEZEN GELIJKGESTELDEN

IS

NEDERLANDSCH-INDIË

OVER

1870.

BATAVIA,
LANDS-DRUKKERIJ,

1872.

BK006463

INHOUD.

§ 1.	Organisatie. Algemeene bijzonderheden	1
§ 2.	Toeziht op het lager onderwijs	3
§ 3.	Acten van bekwaamheid tot het geven van onderwijs	5
§ 4.	Getal en aard der scholen	9
§ 5.	Omvang en toestand van het lager onderwijs	14
§ 6.	Onderwijzend personeel	20
§ 7.	Getal, aard, enz. van de leerlingen	34
§ 8.	Onderwijzerswoningen, schoollokalen, schoolmeubelen en leermiddelen	39
§ 9.	Kosten van het openbaar lager onderwijs	42

ALGEMEEN VERSLAG

VAN DEN STAAT

VAN HET LAGER ONDERWIJS

VOOR

EUROPEANEN EN MET DEZEN GELIJKGESTELDEN

IN

NEDERLANDSCH-INDIË

OVER

1870.

§ 1. Organisatie. Algemeene bijzonderheden.

De naleving der in het vorig jaar ingevoerde nieuwe bepalingen op het lager onderwijs ontmoette geen belangrijk bezwaar.

Nadat 's Konings magtiging was verkregen tot het verbinden van normaallessen voor hulponderwijzers aan de openbare eerste lagere school te *Batavia*, werden onverwijld voorbereidende maatregelen genomen, om met die lessen op 1 Januarij 1871 een aanvang te kunnen maken, indien de aangevraagde fondsen zouden zijn toegestaan.

Daar de begrooting voor 1871 onder ultimo December 1870 nog niet was aangenomen, moest de opening dier lessen voorloopig worden uitgesteld.

Ten gevolge van door eenige ouders ingebragte bezwaren tegen het heffen van schoolgelden ook over het tijdvak waarin geen onderwijs was gegeven, uit hoofde van ongesteldheid van den onderwijzer, werd bij besluit van den 3den October 1870 no. 4 (Staatsblad no. 144) verklaard, dat geen schoolgeld wordt geheven over dagen, waarop buiten de gevallen, vermeld in de artikelen 8 en 19 van het reglement van orde, tucht en beheer, enz. (Staatsblad 1868, no. 82), de openbare lagere scholen gesloten blijven.

Overeenkomstig den wensch door vele plaatselijke schoolkommissiën geuit, werden, met toepassing van het 2de lid van art. 8 van het pas aangehaalde reglement, de leeruren gewijzigd voor de openbare lagere scholen te *Serang*, *Meester-Cornelis*, *Poerwakarta*, *Salatiga*, *Soerakarta*, *Wonosobo*, *Toeboan* en *Pasoeroean*, zoodat in stede van des voormiddags van half 8 tot 11 en des namiddags van 2 tot 4 uur, op die plaatsen thans school gehouden wordt des morgens van 7 tot 9 en van half 10 tot 1 uur.

Ook thans waren de groote afstand, waarop de woningen van vele leerlingen van de school verwijderd zijn, en ook de groote hitte en de veelvuldige regen, gedurende sommige tijden van het jaar, de redenen welke die wijziging noodzakelijk maakten.

Een verzoek gedaan aan de bevoegde kerkelijke autoriteiten om het daarheen te leiden, dat het godsdienst-onderwijs buiten de gewone schooluren worde gegeven, had ten gevolge, dat

met uitzondering van ééne plaats, waar de predikanten bezwaar maakten het uur hunner godsdienstige lessen te wijzigen, hieromtrent geene moeilijkheden werden onder-
vonden.

Vergunning om zonder geldelijke belooning onderwijs te geven (art. 6, lett. c van Staatsblad 1868, no. 81) is éénmaal verleend ten aanzien eener inrigting van liefdadigheid te *Meester-Cornelis*, waarvan de middelen niet toereikend waren tot bezoldiging van een onderwijzer. Deze vergunning is tijdelijk verleend en onder voorwaarde, dat alleen de internes van het gesticht aan het onderwijs mogen deel nemen, vermits ter plaatse eene openbare lagere school aanwezig is.

§ II. Toezigt op het lager onderwijs.

Het personeel der Inspecteurs onderging geene mutatie.

Alle scholen werden tweemaal door hen bezocht, met uitzondering van die te *Serang*, *Bandong*, *Poerwakarta*, *Tenger-Agong*, *Cheribon*, *Pontianak*, *Benkoelen*, *Padang-Pandjang*, *Port de Kock*, *Pekalongan*, *Tegal*, *Banjoemas*, *Tjilatjap*, *Poerbolingo*, *Magelang*, *Poerworedjo*, *Wonosobo*, *Djokdjokarta*, *Koepang* en te *Bima*, welke wegens gebrek aan tijd slechts éénmaal konden geinspecteerd worden.

De groote afstanden, het verplicht langdurig oponthoud, wegens gebrekkige communicatie, op eenige plaatsen; het bijwonen der rangexamens zijn zoovele redenen, die het den Inspecteurs ondoenlijk maken al de scholen in de-respectieve

afdeelingen tweemaal 's jaars te bezoeken. Door den Directeur, belast met de zaken van het onderwijs zijn mitsdien voorstellen gedaan, om het verplicht schoolbezoek tot éénmaal 's jaars te beperken, opdat de Inspecteurs in de gelegenheid zouden zijn scholen, voor welke dit noodig wordt geacht, meermalen te kunnen bezoeken (*).

Door de Inspecteurs werd voortgegaan na elke inspectie een gedetailleerd rapport, omtrent den toestand der door hen bezochte scholen in te dienen aan den Directeur, belast met de zaken van het onderwijs.

De mondeling gemaakte opmerkingen werden zonder uitzondering met welwillendheid door de onderwijzers ontvangen, maar niet altijd even nauwgezet ter harte genomen.

Door den Inspecteur in de 3de afdeeling werden, ter bevordering van eene geleidelijke verbetering en eene juiste opvolging van de, met de onderwijzers besproken wijzigingen en verbeteringen in hun onderwijs aan dezen, meestal door tusschenkomst der plaatselijke schoolkommissie, schriftelijke nota's van bemerkingen ter hand gesteld.

Onder de leden der plaatselijke schoolkommissien hadden op verzoek en wegens overplaatsing en overlijden vele mutatiën plaats.

Vele schoolkommissien toonden belangstelling in het onderwijs en hielden maandelijksche bijeenkomsten, om de belangen van het onderwijs te bespreken, naar aanleiding van het door den kommissaris der maand uitgebragt schriftelijk of mondeling rapport.

(*) Deze voorstellen zijn sedert ingewilligd. Zie Staatsblad 1871, no. 224.

Waar die maandelijksche bijeenkomsten niet plaats vonden, was ook het plaatselijk schooltoezigt gewoonlijk van weinig beteekenis.

Aan het voorschrift van art. 42 van het Reglement, om ten minste eenmaal in de twee maanden de scholen te bezoeken, werd door de schoolkommissiën in den regel gebrekkig voldaan.

Eene conferentie van de Inspecteurs onderling en van dezen met den Directeur, ter bespreking van de belangen van het onderwijs, welke in December zou worden gehouden, moest, wegens de moeilijke gemeenschap met de *Samarangsche* reede gedurende den regenmoesson worden uitgesteld.

§ III. Acten van bekwaamheid tot het geven van onderwijs.

In 1870 werd de gelegenheid tot het afleggen van examens ter verkrijging van acten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs, door den Directeur, belast met de zaken van het onderwijs twee malen opengesteld te *Batavia, Samarang, Soerabaija, Soerakarta* of *Djokdjokarta, Padang, Makassar, Amboina* en *Padang*.

De volgende tabel La. A wijst voor elke plaats het getal toegelatenen en afgewezenen aan.

Hieruit blijkt, dat in 1870 aan 27 personen de verzochte acte werd verleend, tegen 44 in 1869, terwijl 31 personen werden afgewezen tegen 23 in het vorige jaar.

Het getal der met goed gevolg geëxamineerden bedroeg derhalve 17 minder, dat der niet geslaagden 8 meer dan in 1869.

De ongunstige uitslag van de examens voor eene acte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer was meestal te wijten aan gebrek aan leiding in de studie, in enkele gevallen aan geheel onvoldoende voorbereiding.

Volgens een der Inspecteurs valt het zeer te betwijfelen of zulke kandidaten, indien zij, buiten de plaats waar het examen werd afgenomen woonachtig, bij niet slagen de onkosten der reis hadden moeten dragen, zich wel aan het examen zouden gewaagd hebben.

Overigens is het gevoelen vrij algemeen, dat de hoofdonderwijzers-examens te *Batavia* zwaarder worden opgevat dan op sommige andere plaatsen.

Onder de kandidaten voor het examen als hulponderwijzer waren er eenige, die nog nimmer eenig onderwijs hadden gegeven en geheel en al onbekend waren met de eerste beginselen van opvoeding en onderwijs.

Bij vele kandidaten ontbrak genoegzame kennis van de zinsontleding en de spelregels der Nederlandsche taal; ook de kennis van de beginselen der vormleer en eene zuivere behandeling van het practisch rekenen lieten veel te wenschen over.

Vooral het laatste vak scheen bezwaar op te leveren, daar

de candidaten veelal het bewijs leverden, dat zij meer hadden getracht naar verrijking van het geheugen dan naar een helder begrip van het geleerde.

Eenige candidaten voor de acte van hulponderwijzeres gaven blijken van wel ontwikkeld te zijn. Hare kennis van rekenkunde en vormleer was over het algemeen het geringst. Het gunstigst onderscheidden zij zich door de mondelinge en schriftelijke uitdrukking der gedachten, alsmede door hare kennis van geschiedenis en aardrijkskunde.

De uitspraak van het Fransch en Engelsch was meestal goed.

De examens werden ten overstaan der betrokken plaatselijke schoolkommissiën door deskundigen afgenomen en allen bijgewoond door den betrokken Inspecteur.

§ IV. Getal en aard der scholen.

In de volgende tabel wordt het getal scholen op het einde van het jaar 1870 aangewezen, in vergelyk met het aantal onder ultimo 1869.

GETAL EN AARD der scholen in Nederlandsch-Indië onder ultimo December.

GEWESTEN.

	Openbare scholen.			Gesubsidieerde bijzondere scholen.			Niet gesubsidieerde bijzondere scholen.			TOTAAL.		
	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid- de onderwijs.	Totaal.	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid- de onderwijs.	Totaal.	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid- de onderwijs.	Totaal.	Gewoon lager onderwijs.	Meer uitgebreid- de onderwijs.	Totaal.
Bantam	1		1				5		5	1		1
Batavia	7		7				1		1	12		22
Krawang	1		1							2		2
Preanger-Regentschappen	1		1							1		1
Cheribon	1		1							1		1
Tagal	1		1							1		1
Pekalongan	1		1							1		1
Samarang	5		5				4		4	9		16
Japara	2		2				1		1	2		2
Rehabang	2		2				1		1	3		5
Soerabaja	7		7							7		14
Paseroean	2		2							2		2
Probolingo	1		1							1		1
Bezeeki	1		1							1		1
Banjoevangi	1		1							1		1
Bantoe	1		1							1		1

Uit dezen staat blijkt, dat het getal openbare scholen voor gewoon lager onderwijs geen verandering heeft ondergaan.

Aan de openbare 1ste lagere scholen werd sedert 1 Januarij 1870 ook de Fransche taal onderwezen, waardoor zij in zoover tot de scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs behooren.

Al de andere daar onderwezen vakken behooren echter tot het gewoon lager onderwijs, waarom deze scholen hare plaats in de rubriek „lager onderwijs” hebben behouden.

Het totaal cijfer der bijzondere lagere scholen bedroeg op het einde van het verslagjaar 112 tegen 118 in 1869 en verminderde dus met 6, om de volgende redenen:

In de 1ste afdeeling werd de bijzondere meisjesschool van Mevrouw *Goossens*, wegens vertrek van *Cheribon* naar *Bandong*, opgeheven.

In de 2de afdeeling hielden op te bestaan de bijzondere gemengde school te *Samarang* van den heer *Retel*, wegens overlijden, en die van den heer *Aukes* te *Soerakarta* en van Mevrouw *Sessler* te *Pekalongan*, wegens vertrek.

Daarentegen werd door den heer *Aukes* te *Samarang* eene bijzondere kost- en dagschool geopend, terwijl mevrouw de wed. *van Zee* voor eigene rekening maar onder de leiding van een' hoofdonderwijzer aldaar eene middagschool oprigtte.

Te *Rembang* werd eene bijzondere school opgerigt door de hoofdonderwijzeres *C. Abbink* en te *Pekalongan* door de hoofdonderwijzeres *J. M. van Geuns*.

De bijzondere gymnastiekschool van den heer *Falk* te *Samarang* werd, wegens vertrek, opgeheven,* terwijl aldaar eene gelijke inrigting door den heer *C. Lang* werd geopend.

In de 3de afdeeling waren mevrouw *M. C. Spönhoff*, geb. van der Eb, te *Probolingo*, en mejufvrouw *C. A. van der Noorda*, te *Makassar*, verplicht hare inrigtingen wegens vertrek te sluiten. Door het overlijden van mevrouw de wed. *A. S. Philips*, geb. van *Loon*, werd hare school met die van mevrouw *H. S. W. Gersom* aldaar vereenigd.

De inrigting van de afdeeling *Samarang* van de Maatschappij tot nut van 't algemeen en die van een particulier, beide te *Samarang*, alsmede de herhalingschool te *Bandjermasin* zijn voór 1870 op dezen staat niet weder opgenomen, omdat de onderwijzers aan die inrigtingen niet tot de gewone lagere onderwijzers behooren, en de leerlingen dezelfde zijn als aan de lagere scholen, of niet meer tot de eigenlijke schooljeugd kunnen gerekend worden.

De leerlingen van de Gouvernements teekenscholen te *Batavia* en te *Samarang* behooren tot dezelfde categorie, waarom ook deze op den staat niet zijn opgenomen.

De werkelijke vermindering van het totaalcijfer der lagere scholen gedurende 1870 wordt derhalve tot 3^e gereduceerd.

Van Regeringswege gesubsidieerde scholen bestaan niet. Alleen zou hiertoe de school te *Bima* kunnen gebragt worden, doordien de onderwijzer eene maandelijksche toelage van f 30.— geniet. Daar deze persoon de school echter niet voor eigene rekening houdt, maar al de uitgaven ten laste van 's lands kas geschieden, verliest zij het eigenlijk karakter van eene gesubsidieerde school en kan haar op den staat moeilijk eene juiste plaats worden aangewezen.

Ten gevolge van een plaatselijk onderzoek van den Inspecteur in de 3de afdeeling is een voorstel in overweging om die inrigting door eene openbare lagere school te vervangen.

Bij de besluiten van 20 Februarij en 13 Julij 1870, nos. 14 en 5, werd de oprigting van scholen te *Sitoebondo* (*Bezoeki*) en te *Telok-Betong* (*Lampongsche districten*) toegestaan.

Wegens gebrek aan beschikbaar onderwijzers-personeel, konden die scholen echter nog niet worden geopend (*).

§ V. Omvang en toestand van het lager onderwijs.

Ook gedurende het jaar 1870 konden nog niet op alle scholen al de vakken van het gewoon lager onderwijs onderwezen worden, hoofdzakelijk wegens de mindere ontwikkeling of den jeugdigen leeftijd der leerlingen. Op enkele scholen moest het beperkt blijven tot lezen, schrijven, rekenen en de beginselen der Nederlandsche taal.

Daar bij het onderwijs meer en meer de ontwikkelende leergang wordt gevolgd, wordt hierin verbetering verwacht.

In het begin des jaars werd een aanvang gemaakt met het onderwijs in de beginselen der Fransche taal op de openbare 1ste lagere scholen.

Op de bijzondere lagere scholen werd, behalve in de vakken van het gewoon lager onderwijs, ook onderwijs gegeven in de beginselen van de kennis der levende talen, de wiskunde en het teekenen, terwijl op de meisjesscholen tevens de vrouwelijke handwerken werden onderwezen.

Met het aan sommige openbare lagere scholen te *Batavia* en te

(*) De school te *Telok-Betong* werd in Maart 1871 geopend.

Samarang buiten de gewone schooluren gegeven onderwijs in het teekenen werd op den bestaanden voet voortgegaan.

Te *Samarang* werd onderwijs in de gymnastiek gegeven in eene tot dat doel opgerigte school van de Maatschappij tot nut van 't algemeen (afdeeling *Samarang*), alsmede in eene particuliere inrigting voor volwassenen.

Eene gebrekkige huiselijke opvoeding, schoolverzuim en de vele mutatiën bleven voor vele kinderen een nadeeligen invloed op het onderwijs uitoefenen.

Daarbij leed het onderwijs op vele scholen door ziekte van verscheidene onderwijzers en eene niet te vermijden sterke wisseling onder het onderwijzend personeel, terwijl bovendien niet alle scholen van een genoegzaam aantal onderwijzers konden voorzien worden.

Deze omstandigheden waren zoovele belemmeringen, dat het onderwijs niet altijd de gewenschte vruchten konde dragen.

Er waren dan ook slechts weinige scholen, waar al de vakken van het gewoon lager onderwijs met goed gevolg werden onderwezen.

Veelal ontbrak nog de grondslag van degelijk onderwijs: „voldoende kennis bij de leerlingen van de Nederlandsche taal”.

Het meerendeel der kinderen komt ter school, het Hollandsch zoo weinig sprekende en verstaande, en daarbij zoo weinig intellectueel ontwikkeld, dat de onderwijzer verplicht is die kinderen eerst te leeren opmerken, spreken en het gesprokene te verstaan.

Nog niet alle onderwijzers waren tot het besef gekomen, dat hun onderwijs daarvan moest uitgaan; velen toonden zich niet te kunnen verplaatsen in den eigenaardigen toestand van de meeste Indische kinderen. Van daar dat zij bij de behandeling van de verschillende vakken van het lager onderwijs dikwijls stuitten op onoverkomelijke zwarigheden en ten slotte niet altijd die vruchten van hunnen arbeid zagen, die zij verwachtten.

Door een der Inspecteurs, die op dit voor het onderwijs belangrijk punt speciaal de aandacht heeft gevestigd, wordt daaromtrent het volgende opgemerkt.

„Zij, die de zaak beter inzagen, kozen niet altijd het beste middel ter verbetering. Zij bezigden tot uitgangspunt voor de spreek- en verstandsoefeningen de platen van *Brugma* of van *Lummel*, of wel de leesboekjes, in plaats van aan te vangen met de beschouwing van de voorwerpen zelf en den kinderen in eenvoudige, duidelijke en volledige zinnen te doen zeggen, wat aan die voorwerpen is op te merken, wat er mede kan worden gedaan.

„De beschouwing van platen zal, na de beschouwing der voorwerpen een geleidelijken overgang aanbieden tot meer afgetrokken onderwijs, steunende alleen op het geschreven of gesproken woord”.

„Wanneer de kinderen daarbij van den aanvang af gewend worden om te denken bij hetgeen zij lezen, en bij het spreken hunne gedachten in het Nederlandsch en in volledige volzinnen uit te drukken, dan zal de kennis der Nederlandsche taal zich ook meer en meer een weg banen in de huisgezinnen van de mindere klassen der Europeesch-Indische

bevolking. Hierbij zal men echter, wegens de gedurige opname van zuiver inlandsche elementen, steeds met groote moeilijkheden te kampen hebben, waarom onvermoeide volharding noodzakelijk is, om het doel steeds nader te komen."

In weerwil van deze belemmeringen was er, volgens de mededeelingen der Inspecteurs, door verbetering der leerwijzen in de belangrijkste vakken, op bijna alle scholen vooruitgang te bespeuren.

Bij het onderwijs wordt de machinale weg meer en meer verlaten voor gezondere begrippen en ruimere opvatting van het doel van het onderwijs, namelijk meerdere ontwikkeling en betere zedelijke en verstandelijke vorming der leerlingen.

Omtrent den toestand van het onderwijs der verschillende leervakken kan het volgende worden aangeteekend.

De resultaten van het onderwijs in het lezen waren gunstiger, hoewel toon, uitspraak en een juist begrip van het gelezene dikwijls nog veel te wenschen overlieten.

Op de meeste scholen schreven de leerlingen goed, op sommige zelfs fraai. Slechts zelden behoefde tot meerdere zorg voor dit onderwijs aangespoord te worden.

Bij het onderwijs in het rekenen was vooruitgang merkbaar. Van eene beredeneerde oplossing der vraagstukken werd meer en meer werk gemaakt.

Op de meeste scholen breidde zich dat onderwijs niet verder uit dan tot en met de behandeling der breuken, en het berekenen van oppervlakte en inhoud. Op enkele scholen

werden de voorstellen uit de 1ste verzameling van *Boeser* door de leerlingen der hoogste klasse met juistheid opgelost.

Aan het rekenen uit het hoofd werd meer tijd besteed.

Op de bijzondere scholen was het rekenonderwijs, behoudens enkele uitzonderingen, minder goed dan aan de openbare.

Van de vormleer werd meer werk gemaakt dan vroeger, ook op eenige bijzondere scholen.

In de laagste klasse bepaalde zich het onderwijs in dit leervak tot het beschouwen van het schoolvertrek en den cubus, terwijl eenig denkbeeld van kantlijn en hoek wordt gegeven.

In de middelste en de hoogste klasse gaf het beschouwen van de prisma's, de piramiden, den kegel en den cylinder aanleiding om het denkvermogen der leerlingen te oefenen.

Somtijds werd dit onderwijs echter te hoog opgevoerd.

Het zamenstellen van figuren naar bepaalde gegevens vond niet genoeg plaats en over het begrip van lijn, vlak, hoek en punt stapte men dikwijls nog te vlugtig heen.

Het onderwijs in de Nederlandsche taal ondervond nog de grootste moeilijkheid en gaf, ook wegens de boven reeds medegedeelde bezwaren, nog niet die resultaten, welke men, ook ter wille van het onderwijs in de andere leervakken, noodwendig moest trachten te verkrijgen.

Op de openbare scholen was men meer en meer teruggekomen van het machinale verbuigen en vervoegen en het gedachteloos van buiten leeren van taalregels, maar op vele bijzondere scholen maakte zulks nog een voornaam deel van het taalonderwijs uit.

Het taal- en redekundig ontleden werd door sommige onderwijzers beter behandeld, en op de meeste scholen werd, behalve aan het zamenstellen van volzinnen en opstellen, veel zorg besteed aan oefeningen om het gelezene door de leerlingen met eigene woorden te doen teruggeven.

Bij het onderwijs in de aardrijkskunde ging men meer uit van de plaats van inwoning, en maakte men den leerling opmerkzaam op den vorm van het land en op zijne bewoners en voortbrengselen.

Op de meeste scholen waren de leerlingen der hoogste klasse bekend met *Nederlandsch-Indië* en *Nederland*, terwijl het onderwijs op enkele scholen was uitgebreid tot *Europa* en de andere werelddeelen.

Het beoefenen der wiskundige aardrijksbeschrijving met behulp van aardglobes heeft nog niet veel resultaten gegeven. Er wordt te veel van buiten geleerd, te weinig begrepen. Alleen op enkele scholen hadden de leerlingen der hoogste klasse een vrij goed begrip van den onderlingen stand van zon, aarde en maan.

Het onderwijs in de geschiedenis bleef nog zeer beperkt. De overige leervakken vereischen te veel tijd om vooralsnog op eene meer degelijke behandeling van de geschiedenis te mogen aandringen.

Het onderwijs in de kennis der natuur begint eenige meerdere uitgebreidheid te verkrijgen. Vooral in de hoogste klasse, zoowel van eenige openbare als van sommige bijzondere scholen, wordt van dit leervak, hetwelk met lust wordt beoefend, veel begrepen.

Het onderwijs in den zang is op vele scholen vrij goed: met de practische oefeningen in het zingen gaat eenig onderwijs in de theorie gepaard.

In de beginselen der Fransche taal op de 1ste openbare lagere scholen werden vrij goede vorderingen gemaakt.

Op de bijzondere scholen nam het onderwijs in de levende talen wel eens te veel tijd in ten koste van de andere leervakken. Over het algemeen werd beter op eene goede uitspraak gelet. Het onderwijs strekte hoofdzakelijk tot het aanbrengen van taalkennis. Daar de leerlingen de school te vroeg verlaten, kon aan de letterkunde weinig worden gedacht.

Het onderwijs in de gymnastiek vond aan de twee daarvoor te *Samarang* bestaande inrigtingen nog te weinig medewerking om goede resultaten te kunnen geven.

Op enkele scholen werd het buiten de gewone lecruren gegeven.

De uitkomsten van het onderwijs in het teekenen waren over het algemeen bevredigend. De vorderingen van eenige leerlingen mogen zelfs uitstekend genoemd worden.

Volgens het oordeel van deskundigen waren in de handwerken voor meisjes vrij goede vorderingen gemaakt.

§ VI. Onderwyzend personeel.

De volgende staat wijst het onderwyzend personeel aan, hetwelk onder ultimo December 1870 bij de lagere scholen werkzaam was, in vergelijk met dat op ultimo 1869 aanwezig.

Uit dezen staat blijkt, dat onder ultimo December 1870 aan de openbare lagere scholen geplaatst waren 68 hoofdonderwijzers, 71 hulponderwijzers en 16 mannelijke kweekelingen.

Op hetzelfde tijdstip waren aan de bijzondere lagere scholen werkzaam 17 hoofd- of waarnemende hoofdonderwijzers, 15 hulponderwijzers, 4 mannelijke kweekelingen, 25 hoofd- of waarnemende hoofdonderwijzeressen, 28 hulponderwijzeressen en 16 vrouwelijke kweekelingen.

In het geheel waren bij het lager onderwijs werkzaam 85 hoofd- of waarnemende hoofdonderwijzers, 86 hulponderwijzers, 20 mannelijke kweekelingen, 25 hoofd- of waarnemende hoofdonderwijzeressen, 28 hulponderwijzeressen en 16 vrouwelijke kweekelingen.

Bij het openbaar onderwijs onderging het getal hoofdonderwijzers in actieve dienst geene verandering. Dat der hulponderwijzers verminderde met 7, terwijl het cijfer der kweekelingen met 5 werd verhoogd.

De 8 hulponderwijzers, die onder ultimo December 1869 nog als waarnemend hoofdonderwijzer werkzaam waren, werden in 1870 allen teruggeplaatst in hunnen vorigen rang of op verzoek eervol uit 's lands dienst ontslagen, zoodat alle scholen sedert onder de leiding van een' hoofdonderwijzer staan.

Bij het bijzonder onderwijs vermeerderde het getal hoofdonderwijzers met 1, het getal hulponderwijzers met 5, terwijl het cijfer der mannelijke kweekelingen eene vermindering van 4 aanwijst. Het getal hoofd- of waarnemende hoofdonderwijzeressen verminderde met 4; daarentegen nam dat der hulponderwijzeressen met 5 toe.

Het geheele getal Gouvernements onderwijzers — actief dienende, met verlof afwezig of op wachtgeld gesteld — vermeerderde met 11: tegen 150 in 1869 waren er 161 in 1870, als:

onderwijzers der 1ste klasse	15.
idem „ 2de „	75.
idem „ 3de „	71.

Van 16 onderwijzers, die in dienst traden, werden er 7 met den rang van hoofdonderwijzer en 1 met dien van hulp-onderwijzer uit *Nederland* herwaarts gezonden ter beschikking van de Indische Regering.

Van de in dienst zijnde onderwijzers kwam er 1 te overlijden, 1 werd op verzoek eervol ontslagen, 1 eervol ontslagen, 1 ontslagen, terwijl er 1 in eene andere betrekking overging.

Van de kweekelingen werd er 1 benoemd tot hulponderwijzer, werden er 4 op verzoek eervol ontslagen, en 1 ontslagen, terwijl 11 personen als kweekeling in dienst traden.

Het getal kweekelingen had dus onder ultimo December eene vermeerdering ondergaan van 5 personen.

Bij den staat der veranderingen onder het onderwijzend personeel der openbare lagere scholen gedurende het jaar 1870 (zie bijlage D) worden al de mutaties nominatief opgegeven, terwijl de nominatieve staat van de op ultimo December 1870 in dienst zijnde Inspecteurs, onderwijzers en kweekelingen (zie bijlage E) den juiste stand van zaken op dien datum aantoont.

H. VANGER, laatstelijk 2de hulponderwijzer aan de 1ste school te *Batavia*.

A. E. SCHREUDERS, onderwijzer op wachtgeld.

M. TEN CATE, laatstelijk 2de hulponderwijzer aan de 4de school te *Batavia*.

H. C. DINGERINCK, laatstelijk 3de hulponderwijzer aan de 3de school te *Batavia*.

L. B. H. VAN NECK, laatstelijk 4de hulponderwijzer aan de 2de school te *Batavia*.

AANGESTELD NA TERUGKEER VAN VERLOF.

H. SCHOEMAKER, tot hoofdonderwijzer aan de school te *Bonthain*.

M. J. J. OP DE LAEIJ, tot 3den hulponderwijzer aan de 2de school te *Batavia*.

F. J. C. KLAAR, tot hulponderwijzer aan de 1ste school te *Padang*.

A. M. LECLUSE, tot 2den hulponderwijzer aan de school te *Soerabaja*.

W. C. BRANS, tot 2den hulponderwijzer aan de 2de school te *Soerakarta*.

L. VREE, tot hulponderwijzer aan de 1ste school te *Djokdjokarta*.

J. H. BAKKER, tot hulponderwijzer aan de school te *Meester-Cornelis*.

J. VAN EK, tot 2den hulponderwijzer aan de 2de school te *Soerakarta*.

B. Kweekelingen.

IN DIENST GETREDEN.

H. J. VERLEIJE, J. F. VAN DER ZON BROUWER, H. F. WAGELMANS, J. E. GRIEVE, R. A. H. THIERBACH, W.

SOSELISA, C. VAN HAASTERT, V. L. COURANT, C. N.
EMAN, C. E. DOEVE, G. E. A. F. RUDOLPH.

BENOEMD TOT HULPONDERWIJZER.

M. P. L. G. HANSEN, kweekeling aan de school te *Madiom*.

INGETROKKEN.

Op verzoek, de benoeming van V. L. COURANT, tot kweekeling aan de school te *Banjoemas*.

OP VERZOEK EERVOL ONTSLAGEN.

E. VAN DER KAMP, laatstelijk kweekeling aan de school te *Menado*.

F. A. LUBECK, laatstelijk kweekeling aan de school te *Pasoeroean*.

J. F. VAN DER ZON BROUWER, laatstelijk kweekeling aan de school te *Koepang*.

ONTSLAGEN.

J. F. M. INEN, laatstelijk kweekeling aan de school te *Bezoeki*.

Doelgroep nummer.	NAMEN.	BETREKKING.	Datum van benoeming.	
44	<i>J. L. Regenhardt.</i>	Hoofdonderw. school Fort de Kock.	25 Mei	1869
45	<i>R. Metelerkamp.</i>	" " Patti.	29 Julij	1870
46	<i>A. J. Gouka.</i>	" 4e " Batavia.	10 Sept.	1870
47	<i>H. R. A. Vechtman.</i>	" " Riouw.	5 Febr.	1870
48	<i>M. Valk Lzn.</i>	" " Probolinggo.	15 Junij	1870
49	<i>M. J. Zuiderhoek.</i>	" " Tjilatjap.	17 Mei	1870
50	<i>N. Stark.</i>	" 4e " Soerabaija.	25 Julij	1869
51	<i>D. Westhoff.</i>	" " Bezoek.	18 Mei	1870
52	<i>D. M. Kruseman.</i>	" " Toeban.	idem.	
53	<i>F. B. Nunnink.</i>	" 2e " Soerakarta.	15 Aug.	1869
54	<i>G. Koldewijn.</i>	" 2e " Makasser.	idem.	
55	<i>J. J. Fontein.</i>	" " Kediri.	idem.	
56	<i>G. van der Kaaden.</i>	" " Bandjermasin.	27 Sept.	1869
57	<i>H. W. Beck.</i>	" " Ngawi.	12 Okt.	1869
58	<i>W. K. Enserinck.</i>	" " Madioen.	idem.	
59	<i>P. van Elzen.</i>	" " Wonosobo.	idem.	
60	<i>C. H. L. Croes.</i>	" " Padang-Pan- djang.	13 Sept.	1870
61	<i>A. C. Tjebbes.</i>	" " Pamakassan.	30 Okt.	1869
62	<i>J. G. Thennissen.</i>	1e hulponderw. 1e sch. Soerabaija.	15 Dec.	1869
63	<i>A. J. Bieshaar.</i>	Hoofdonderw. school Koepang.	13 Sept.	1870
64	<i>J. H. Rodner.</i>	" " Ternate.	27 Julij	1870
65	<i>F. J. van der Linden.</i>	" " Banjoewangi.	13 April	1870
66	<i>W. d'Ancona.</i>	1e hulponderw. 2e sch. Samarang.	17 Mei	1870
67	<i>J. Valk.</i>	Hoofdonderw. school Modjokerto.	2 Nov.	1870
68	<i>W. F. den Broeder.</i>	1e hulponderw. 3e sch. Soerabaija.	18 Mei	1870
69	<i>L. Hovenkamp.</i>	" " Amboina.	idem.	
70	<i>K. G. van Wijnen.</i>	" " 3e " Samarang.	27 Julij	1870
71	<i>J. H. J. Laats.</i>	" " 3e " Batavia.	29 Julij	1870
72	<i>J. J. J. Cornelisse.</i>	" " 1e " Idem.	10 Sept.	1870
73	<i>L. W. F. Schmidt.</i>	Hoofdonderw. school Japara.	6 Okt.	1870
74	<i>A. Bommel.</i>	1e hulponderw. 2e sch. Soerabaija.	12 Okt.	1870
75	<i>D. A. P. Kok.</i>	" " 2e " Batavia.	idem.	
<i>Onderwijzers 3de klasse.</i>				
1	<i>P. C. Mierop.</i>	Hulponderw. 1e school Samarang.	18 Okt.	1870
2	<i>H. J. Scheffer.</i>	1e hulponderw. " Pasoeroean.	15 Nov.	1870

NAMEN.	BETREKKING.	Datum van benoeming.
H. L. le Bruijn.	Met verlof in Nederland.	
S. C. van der Bent.	Hulponderw. school Bandjermasin.	20 Okt. 1870
G. F. R. Portier.	1e " 2e " Soerakarta.	31 Aug. 1868
M. J. J. Op de Laeij.	" " " Buitenzorg.	8 Dec. 1870
J. J. W. Abell.	" " " Pekalongan.	24 Junij 1869
J. G. van der Grinten.	" " 2e " Djokdjokarta.	18 Junij 1869
G. F. Seeman.	" " 2e " Makasser.	13 Julij 1869
L. A. de la Croix.	2e " 1e " Batavia.	13 Mei 1870
J. A. Mierop.	" " 2e " Samarang.	4 Aug. 1869
H. G. Goedhart.	1e " 4e " Batavia.	15 Nov. 1870
J. C. le Clercq de Courcelles.	" " 5e " Soerabaija.	idem.
J. H. Toorop.	2e " 1e " Soerakarta.	13 Mei 1870
A. F. Gossiaux.	1e " 2e " Padang.	24 Junij 1869
F. J. C. Klaar.	" " 1e " Idem.	31 Dec. 1870
J. A. A. van Zolingen.	1e " " Neira.	31 Aug. 1868
F. C. Willemsz.	" " " Ternate.	18 Julij 1870
G. van Mill.	Met verlof in Nederland.	
L. Jolij.	Hulponderw. school Kediri.	19 Aug. 1869
F. J. Bosch.	" " 5e " Batavia.	15 Nov. 1870
A. M. Lecluse.	2e " 1e " Soerabaija.	19 Nov. 1870
F. A. den Daas.	3e " 2e " Idem.	2 Febr. 1870
E. J. Nijhoff.	1e " " Poerworedjo.	idem.
W. C. Brans.	2e " 2e " Soerakarta.	20 Okt. 1870
H. Fanger.	Met verlof in Nederland.	
J. A. Boijer.	1e hulponderw. school Menado.	4 Aug. 1869
H. G. Piekhaar.	2e " " Tagal.	idem.
F. Daijers.	" " " Salatiga.	22 Okt. 1869
H. J. Hicks.	2e " 3e " Samarang.	31 Aug. 1868
H. W. Doere.	3e " 2e " Idem.	idem.
G. W. van Ligten.	2e " 2e " Soerabaija.	idem.
J. J. Geelhoed.	2e " " Pekalongan.	27 Mei 1870
J. Bouwhuys.	2e " 3e " Batavia.	6 April 1870
A. E. Schreuders.	Met verlof in Nederland.	
A. J. J. K. Broekman.	Hulponderw. 1e school Makasser.	31 Aug. 1868
J. W. A. van Haastert.	2e " 2e " Padang.	idem.
A. G. Nitzschke.	" " " Bonthain.	5 Mei 1869
L. Free.	" " 1e " Djokdjokarta.	26 Nov. 1870

Doortlopend nummer.	NAMEN.	BETREKKING.	Datum van benoeming.
40	<i>J. Dekker.</i>	2e hulponderw. 2e school Batavia.	31 Aug. 1868
41	<i>M. ten Cate.</i>	Met verlof in Nederland.	
42	<i>C. E. Doelitzsch.</i>	3e hulponderw. 3e sch. Samarang.	idem.
43	<i>F. H. Evers.</i>	2e " 2e " Djokdjokarta	19 Nov. 1870
44	<i>D. A. de Hoog.</i>	3e " 2e " Batavia.	15 Nov. 1870
45	<i>H. C. Dengerinck.</i>	Met verlof in Nederland.	
46	<i>A. A. J. Niels.</i>	Hulponderw. 4e school Soerabaija.	2 Aug. 1869
47	<i>J. H. Bakker.</i>	" " Cheribon.	15 Nov. 1870
48	<i>L. R. Reijckers.</i>	2e " " Pasoeroean.	25 Sept. 1869
49	<i>J. van Ek.</i>	" " Ambarawa.	18 Okt. 1870
50	<i>J. H. A. Hummelgens.</i>	2e " " Poerworedjo.	2 Febr. 1870
51	<i>A. C. Cramer.</i>	2e " 2e " Makasser.	13 Julij 1869
52	<i>A. Niels.</i>	2e " " Menado.	4 Aug. 1869
53	<i>J. F. Muller.</i>	2e " " Buitenzorg.	18 Okt. 1869
54	<i>J. Strijkers.</i>	" " Mr.-Cornelis.	15 Nov. 1870
55	<i>L. B. H. van Neck.</i>	Met verlof in Nederland.	
56	<i>H. E. Böck.</i>	Hulponderw. school Probolinga.	30 Maart 1869
57	<i>L. W. A. Evers.</i>	2e " " Neira.	19 Nov. 1870
58	<i>A. R. Twijzel.</i>	3e " " Pasoeroean.	31 Dec. 1869
59	<i>C. A. Valk.</i>	4e " 2e " Batavia.	18 Okt. 1870
60	<i>P. H. A. Steenbeek.</i>	" " Pad.-Pandjang.	13 Julij 1869
61	<i>W. F. G. L. Haanstra.</i>	2e " " Soerabaija.	2 Aug. 1869
62	<i>J. Knaap.</i>	2e " " Amboina.	idem.
63	<i>H. W. L. G. Brouwer.</i>	" " Malang.	18 Julij 1870
64	<i>P. Venema.</i>	" " Grissee.	12 Nov. 1869
65	<i>L. P. C. Roskott.</i>	2e " " Tagal.	16 Febr. 1870
66	<i>G. J. van Essel.</i>	3e " 2e " Djokdjokarta.	16 Maart 1870
67	<i>W. Tinge.</i>	3e " 3e " Batavia.	25 Junij 1870
68	<i>D. Harting Pzn.</i>	2e " 4e " Idem.	13 Aug. 1870
69	<i>M. P. L. G. Hansen.</i>	" " Madioen.	15 Okt. 1870
70	<i>J. Zeven.</i>	" " Ngawi.	31 Dec. 1870
71	<i>P. Schippers.</i>	" " Banjoemas.	idem.

Kweekelingen.

1	<i>J. C. van den Brink.</i>	Aan de 2e school Padang.	4 Junij 1870
2	<i>A. Lourens.</i>	" " " Bandong.	5 Okt. 1868
3	<i>L. Bertsch.</i>	" " 2e " Soerakarta.	5 Dec. 1868

NAMEN.	BETREKKING.	Datum van benoeming.
4 <i>C. F. Krijgsman.</i>	Aan de 2e school Padang.	11 Jan. 1869
5 <i>E. R. O'Brien.</i>	" " 2e " Samarang.	11 Aug. 1869
6 <i>C. C. van Helsdingen.</i>	" " " Amboina.	5 Okt. 1869
7 <i>C. F. van den Ende.</i>	" " " Salatiga.	28 Dec. 1869
8 <i>H. J. Verleije.</i>	" " " Fort de Kock	17 Jan. 1870
9 <i>H. F. Wagelmaux.</i>	" " 1e " Djokdjokarta.	26 Febr. 1870
10 <i>W. Soselisa.</i>	" " " Amboina.	28 Mei 1870
11 <i>C. N. Eman.</i>	" " " Bandjermasin.	16 Junij 1870
12 <i>J. E. Grieve.</i>	" " " Bezoeki.	24 Junij 1870
13 <i>C. van Haastert.</i>	" " " Buitenzorg.	6 Julij 1870
14 <i>C. E. Doeve.</i>	" " 2e " Samarang.	24 Okt. 1870
15 <i>R. A. H. Thierbach.</i>	" " 3e " Idem	idem.
16 <i>G. E. A. F. Rudolph.</i>	" " " Pasoeroean.	2 Dec. 1870

§ VII. Getal, aard, enz. van de leerlingen.

De drie hierachter volgende tabellen wijzen het getal kinderen van Europeanen en met dezen gelijkgestelden aan, die onder ultimo December 1870 de lagere scholen in *Nederlandsch-Indië* bezochten, gerangschikt naar hunnen leeftijd.

Van de 4044 op staat La. F opgenomen kinderen van Europeanen en met dezen gelijkgestelden moeten 87 kinderen van inlanders en vreemde oosterlingen, die door den Inspecteur der 2de afdeeling ten onregte onder deze kinderen zijn opgegeven, worden afgetrokken, zoodat het getal Europeesche kinderen, die onder ultimo December 1870 de openbare lagere scholen bezochten, 3957 bedroeg.

Op het einde van het jaar 1869 bevonden zich onder de 4030 leerlingen der openbare lagere scholen 193 kinderen van inlanders en vreemde oosterlingen, zoodat het getal van 3837 de kinderen van Europeanen en met dezen gelijkgestelden, die toen de openbare lagere scholen bezochten, aanwijst.

In 1870 nam het getal Europeesche kinderen in het geheel met 120 toe.

Volgens staat La. F bezochten 189 jongens van 6jarigen leeftijd de openbare lagere scholen, bij een getal van 381 van 8 jaren, na welken ouderdom hun getal jaarlijks vermindert, tot dat het eindelijk daalt tot 83 jongens van 16 jaren en ouder.

Op 6jarigen ouderdom bezochten 127 meisjes de school, welk cijfer tot 205 en 218 klom van meisjes van 7 en 8 jaren, terwijl daarna steeds vermindering wordt opgemerkt.

zoodat slechts 9 meisjes van 15 jaren en 1 van 16 jaren op school werden aangetroffen.

Uit het bovenstaande blijkt, dat vele kinderen te laat ter school worden gezonden, en die veel te vroeg weder verlaten. Dit laatste is vooral met meisjes het geval: van deze bezoeken na het 12de jaar slechts weinigen de openbare school.

De openbare scholen werden door tweemaal zooveel jongens als meisjes bezocht, terwijl bij de bijzondere scholen juist het tegenovergestelde plaats vond.

De openbare scholen telden 2685 jongens en 1359 meisjes tegen 746 jongens en 1381 meisjes, die op de bijzondere scholen onderwijs ontvingen.

In vergelijking met 1869 vermeerderde het getal meisjes op de openbare scholen met 26.

Uit staat La. G blijkt, dat de bijzondere scholen onder ultimo December 1870 in het geheel bezocht werden door 2127 kinderen van Europeanen en met dezen gelijkgestelden, waaronder 746 jongens en 1381 meisjes. Vergeleken met de opgaven over 1869 wijst dit een voordeelig verschil aan van 120 kinderen, waarvan 58 jongens en 62 meisjes.

Het aantal leerlingen is toegenomen voor jongens van 6, 7, 9, 10, 11, 12 en 14 jaren, en voor meisjes van 6, 7, 8, 9, 11, 12, 14 en 16 jaren, terwijl de andere leeftijden eene vermindering aanwijzen.

Volgens staat La. H bevatten de gezamenlijke lagere scholen, na aftrek van de inlanders en vreemde oosterlingen:

in 1870, 6084 en

in 1869, 5844 kinderen van Europeanen

en met dezen gelijkgesteld, hetwelk eene vermeerdering van 240 Europesche kinderen aanwijst.

De volgende staten La. I en K behelzen voor elke school in het bijzonder verschillende opgaven, omtrent het onderwijzend personeel en de leerlingen aan de openbare en de bijzondere lagere scholen onder ultimo December 1870.

Blijkens de opgaven in staat La. I voorkomende, werd door 139 onderwijzers (de kweekelingen niet medegerekend), aan 4223 leerlingen onderwijs gegeven op de openbare lagere scholen, of gemiddeld door een onderwijzer aan ongeveer 30 leerlingen, hetwelk overeenkomt met dit gemiddeld cijfer over 1869.

Op het einde van 1870 werden al de openbare lagere scholen bezocht door 4223 leerlingen, waaronder 2856 jongens en 1367 meisjes, tegen 4030 leerlingen, waaronder 2697 jongens en 1333 meisjes, in 1869, hetwelk eene vermeerdering aanwijst van 193 leerlingen, waaronder 159 jongens en 34 meisjes.

Bij het getal inlanders en vreemde oosterlingen vond eene belangrijke vermeerdering plaats. Onder ultimo December 1870 bezochten er 266 de openbare scholen tegen 193 in 1869, zoodat hun getal met 73 vermeerderde. Onder deze leerlingen waren op de scholen te *Anahoina* en te *Menado* 8 meisjes, kinderen van inlanders.

De kinderen van inlanders en met dezen gelijkgesteld, die de openbare lagere scholen bezoeken, zijn meestal zonen van inlandsche hoofden en chinesche kooplieden.

Hunne toelating heeft tot dus ver geen bezwaar opgeleverd. Enkel en hunner, die ook buiten de school zich in omstan-

digheden bevinden gunstig voor hunne ontwikkeling, onderscheidden zich door hunnen leerlust en hunne vorderingen.

De meesten echter trekken slechts weinig voordeel uit het onderwijs, vooral ook omdat zij zich niet zoo regt te huis gevoelen onder hunne anders gekleede en meestal jeugdigere Europeesche medeleerlingen.

De uitbreiding van de bij 's Gouvernements besluit van 1 December 1868 no. 16 beperkte grenzen der toelating wordt niet wenschelijk geacht voor de Europeesche bevolking der openbare lagere scholen.

Het getal gratis-leerlingen bedroeg 2047 in 1870 tegen 2001 in 1869, hetwelk eene vermeerdering aanwijst van 46.

In 1870 telde de hoogste klasse 640, de middelste 1236 en de laagste 2347 leerlingen, terwijl diezelfde klassen in 1869 bestonden uit 725, 1245 en 2060 leerlingen, zoodat de hoogste klasse 85 en de middelste 9 leerlingen minder en de laagste 287 meer telde.

Dat het getal der leerlingen in de laagste klasse toegenomen en in de beide andere klassen afgenomen is, vindt welligt zijne verklaring in de meer algemeene invoering van spreekoefeningen, waardoor de kinderen minder vlug die machinale vorderingen maken, die hen vroeger in eene hoogere klasse deden overgaan.

Het getal verzuimde schooldagen bedroeg in 1870 152483 (*) of gemiddeld 36 per kind, tegen 141809 of gemiddeld 33 per kind, in 1869, hetwelk gemiddeld eene vermeerdering van 3 verzuimde schooldagen per kind aanwijst.

(*) Van de 4e school te Butarica werd geene opgave ontvangen.

Hierbij wordt echter opgemerkt, dat van onderscheidene scholen in stede van het getal verzuimde schooldagen het getal verzuimde schooltijden is opgegeven, waaraan welligt de vermeerdering van de gemiddeld per kind verzuimde dagen moet worden toegeschreven.

Van de 1896 leerlingen, die de school verlieten, heeft, evenals in 1869, slechts ruim $1/7$ al de vakken doorloopen.

Van grooten invloed hierop zijn de vele mutatiën, vooral onder de landsdienaren, waardoor vele kinderen de school moeten verlaten, om later op eene andere plaats weder onder de leerlingen te worden opgenomen.

Het valt echter niet te betwijfelen, dat vele kinderen de school voor goed verlaten, zonder voldoende lager onderwijs te hebben genoten.

Uit staat Ia. K blijkt, dat op de bijzondere scholen 2127 kinderen, waaronder 746 jongens en 1381 meisjes, onderwezen werden door 85 onderwijzers en onderwijzeressen, de kweekelingen niet medegerekend. Evenals het vorige jaar geeft dit gemiddeld ruim 25 kinderen voor elken onderwijzer.

De hoogste klasse telde 537, de middelste 753 en de laagste 837 leerlingen.

Wegens de onvolledigheid der opgaven over 1869 kan hier in geene vergelijking worden getreden.

Van vele bijzondere scholen is geene opgave ontvangen van het getal verzuimde schooldagen en het getal der leerlingen, die de school verlieten. Bovendien verdienen de opgegeven cijfers niet te veel vertrouwen.

§ VIII. Onderwijzerswoningen, schoollokalen,
schoolmeubelen, leermiddelen.

De onderwijzerswoningen verkeerden over het algemeen in een goeden staat, en werden goed onderhouden.

Aan den hoofdonderwijzer te *Cheribon*, die te voren in het tot schoollokaal gehuurde huis woonde en aan dien te *Maros* werd huishuur-indemniteit toegekend tot een bedrag van f 60. — 's maands.

De woningen van de hoofdonderwijzers te *Salatiga* en te *Madjoen* werden verbouwd, en in den loop van 1870 betrokken. Die te *Anbarawa* was nog niet voltooid. Die te *Tagal* en te *Banjoemas* hadden reparatie noodig.

De woning van den hoofdonderwijzer te *Banjoewangi* was onbewoonbaar. Voorstellen waren aanhangig om ook hem schadeloosstelling te verleen.

Omtrent de schoollokalen valt, in verband tot het daaromtrent in het vorige verslag voorkomende, het volgende mede te deelen.

De 5de school te *Batavia* werd in eene betere, hoewel nog niet voldoende lokaliteit overgebracht.

Bij 's Gouvernements besluit van 28 Augustus 1870 no. 24 is bepaald, dat voor deze school een nieuw lokaal zal opgerigt worden.

Omtrent het bouwen van een nieuw lokaal voor de openbare 4de lagere school te *Batavia* waren voorstellen in overweging.

Te *Cheribon* werd school gehouden in de beste gedeelten

van het ingehuurd huis, van welke de onderwijzer vroeger gebruik maakte.

Het schoollokaal te *Paerworedjo* was wegens het toenemend getal leerlingen reeds tweemaal uitgebouwd.

Dat te *Banjoemas* is, ten gevolge van de aardbeving van 1869, afgekeurd. De school werd daarna gehouden in eene bamboezen loods, die echter door herhaalde overstromingen ongeschikt werd voor verder gebruik, waarop het certijds afgekeurde gebouw weder moest worden betrokken.

Een project tot herstel van het afgekeurde schoolgebouw is ingediend.

De 2de school te *Samarang* zal wegens hare ondoelmatige inrigting belangrijke reparatiën of eene groote verbouwing moeten ondergaan, waaromtrent voorstellen in behandeling waren.

De opbouw van twee nieuwe lokalen voor de 1ste en 2de school te *Djokdjakarta* werd toegestaan.

Projecten ter voorziening in schoollokalen te *Ngawi* en te *Tegal* waren in overweging.

In de 3de inspectie-afdeeling zijn te *Modjokerto*, *Bezoeki*, *Sumanap*, *Bonthain* en *Koepang* particuliere gebouwen voor schoollokalen ingehuurd. Zij laten over het algemeen te wenschen over.

Voor *Modjokerto*, *Bezoeki* en *Bonthain* werd spoedig verbetering verwacht. De opbouw van een nieuw schoolgebouw op laatstgemelde plaats was reeds toegestaan.

Wegens de aanzienlijke vermeerdering van het aantal kinderen aan de school te *Menado*, werd tot eene uitbreiding en verbetering van het schoollokaal besloten.

De 4de school te *Soerabaija* (aan het dok) werd gehouden in eene particuliere woning, die wegens gebrek aan lucht, licht en ruimte daartoe niet verder kon dienen, waarom magtiging werd verleend tot het bouwen van een tijdelijk lokaal, in afwachting van nader te nemen maatregelen omtrent de lokalen der openbare lagere scholen te *Soerabaija*.

Voor den opbouw van een nieuw schoollokaal te *Amboina* werden de noodige gelden toegestaan.

Het meubilair en de leermiddelen waren, op weinige uitzonderingen na, in goeden staat.

De Amerikaansche schooitafels, allen volgens een vast model, vervangen, naarmate vernieuwing noodig is en gelden beschikbaar zijn, de minder doelmatige van vroeger. Waar zulks doenlijk was, heeft men de bestaande banken van rugleuningen voorzien.

In den officieëlen catalogus van schoolboeken en schoolbehoeften wordt, voor zoover noodig, verbetering aangebragt.

De verzending der leermiddelen ging geregelder dan vroeger. Naar plaatsen binnen 's lands ging zij echter soms met moeilijkheden gepaard, daaraan te wijten, dat de leveranciers niet op alle plaatsen van ontschepping hunne agenten hebben.

De bijzondere scholen voor jongens te *Batavia* onderscheidden zich door doelmatige lokalen en goed meubilair, en zijn wel voorzien van de noodige leermiddelen.

In lokaliteit en meubilair muetten uit de scholen voor meisjes van de geestelijke zusters te *Batavia*.

De lokalen der scholen van de geestelijke zusters en broeders te *Soerabaija*, alsmede dat van mevrouw *A. M. M. Wijsman*, geb. *Goedhuis*, onderscheidden zich door hunne inrigting.

In de eerste inspectie-afdeeling viel in de genoemde opzigten over de bijzondere scholen, ook die voor meisjes, niet te klagen. Eene ongunstige uitzondering maakten een paar scholen, waar kwalijk begrepen zuinigheid de aanschaffing van meubilair en de betere inrigting der lokalen in den weg schijnt te staan.

In de 2de en 3de inspectie-afdeeling laten inrigting en meubilair van eenige bijzondere scholen te wenschen over. De lokalen verkeeren echter niet in zulk een toestand, dat zij voor de gezondheid schadelijk of wegens bouwvalligheid gevaarlijk kunnen worden geacht.

Over het algemeen bestaat er op de bijzondere scholen in die afdeelingen behoefte aan meer doelmatige leermiddelen. De werktuigelijke geest, die nog te veel bij het bijzonder onderwijs blijft heerschen, en de zucht van sommigen, om het schoolhouden alleen als een middel van bestaan te beschouwen, houden verbetering hierin dikwijls tegen.

§ IX. Kosten van het openbaar lager onderwijs.

De ontvangsten en uitgaven ten behoeve van het openbaar lager onderwijs, gedurende de jaren 1866 t/m 1870 komen op de volgende tabel voor, waarbij tevens de gemiddelde kosten voor elken leerling worden opgegeven.

La. L.

KOSTEN *van het openbaar lager onderwijs van 1866*
t/m 1870.

Jaren.	Uitgaven.	Ont- vangsten.	Verschil.	Aantal leerlingen.	Gemiddelde kosten per leerling.	Aanmerkingen.
1866	f 359676	f 71446	f 288230	4109	f 70.14	
1867	381303	78173	303130	4050	74.84	
1868	414911	88040	326871	4105	79.63	
1869	488401	103027	385374	4030	95.62	
1870	534885	108216	426669	4223	101.03	
366 t/m 1870	f 2179176	f 448902	f 1730274	20517	f 84.33	

De ontvangsten voor het jaar 1870 wijzen een belangrijk
 hoger cijfer aan dan die voor 1869; doch ook de uitgaven
 voor 1870 zijn aanmerkelijk toegenomen, zoodat de kosten
 per leerling voor dat jaar veel hooger zijn dan ooit te voren.

